

HÜSEYİN NAMIK ORKUN VE YAYIMLADIĞI YENİSEY YAZITLARI METİNLERİ ÜZERİNE*

Osman Fikri Sertkaya

■ Ülkemizin yetiştirdiği bilim adamlarımızdan Hüseyin Namık Orkun'un bugün 120. doğum yıl dönümüdür. Kendisini rahmetle ve minnetle anıyoruz.

Hüseyin Namık Bey bilim formasyonunu Macaristan'da aldı. Doktorasını Prof. Dr. Gyula Németh yönetiminde tamamladı. Lajos Ligeti, László Rásonyi gibi büyük hocaların öğrencisi oldu. Yayınlarında Macarca yanında Almanca, Fransızca ve Rusça kaynakları kullandı.

Hüseyin Namık Bey 1924 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 1925 yılında doktora yapmak için Macaristan'a gitti. Doktorasını verip 1932 yılında ülkesine döndüğünde Gazi Eğitim Enstitüsüne hoca olarak atandı.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e Macarcadan çeviriler de yapan Hüseyin Namık Orkun'un 32 kitabı arasında *Eski Türk Yazıtları* adlı 4 ciltlik kitabı özel bir yer tutmaktadır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, onun 1936 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Eski Türk Yazıtları*'nın ilk cildini okumuş ve notlamış olmalıdır. Ben Hüseyin Namık Orkun'un *Eski Türk Yazıtları*'nın üçüncü cildinde yer alan *Yeni-sey Yazıtları* yayımları üzerinde durmak istiyorum.

Hüseyin Namık Orkun 1940 yılında yayımladığı *Eski Türk Yazıtları*'nın III. cildinde *Yeni-sey Yazıtları*'nın o güne kadar yayımlanan 43 yazıtını ilk değerlendiren kişi olmuştur. Hüseyin Namık Orkun'dan 12 yıl sonra Sergey Yefimoviç Malov 1952'de yayımladığı *Yeni-sey-kaya Pismennost Tyurkov* adlı eserinde 52 Yeni-sey yazıtını inceledi. Malov'dan 31 yıl sonra Dmitri Dmitriyeviç Vasilyev 1983 yılında yayımladığı *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyına Yeni-*

* Bu yazı, Türk Dil Kurumu tarafından 31.01.2022 tarihinde genel ağda düzenlenen "Hüseyin Namık Orkun'u Anma Toplantısı"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir.

seyâ [Yeni-sey Havalisinin Göktürk Harfli Türkçe Anıtlarının Külliyyatı] adlı eserinde Malov'taki 52 yazıtta 83 yazıt daha ekleyerek *Yeni-sey Yazıtları*'nın sayısını 145'e çıkarmıştır. Vasilyev sahada yaptığı 40 yıla yakın araştırma ve inceleme gezileri sonunda hacim bakımından irili ufaklı 67 *Yeni-sey Yazıtı* daha bularak *Yeni-sey Yazıtları*'nın sayısını 212'ye yükseltmiştir.

Dmitri Dmitriyeviç Vasilyev'in Uluslararası Türk Akademisi tarafından yayımlanmakta olan *Korpus Tyurkskih Runičeskih Nadpisey Yuyno Sibiri. Çast 2. Drevnetyurkskaya Epigrafika Yeniseya* [Güney Sibiry'a'nın Göktürk Harfli Türkçe Yazıtlar Külliyyatı. Bölüm 2. Yeni-sey'in Eski Türk Epigrafisi] adlı eserinde 146-212. yazıtlar olmak üzere 67 yeni yazıt yer almaktadır.

Ben 1991 yılında bu araştırma ve inceleme gezilerinden birisine katıldım. Dmitri ile birlikte arazide 5 yeni yazıt bulduk ve başta Minusinsk Müzesi olmak üzere daha önce bulunan birçok yazıtın da yeni transkripsiyonlarını yaptık. Ben yine üstadım Hüseyin Namık Orkun'un *Yeni-sey Yazıtları* metinlerine dönmek istiyorum.

Hüseyin Namık Orkun'un bir yazıtı değerlendirme metodu şöyle idi. Sahife başında yazıtın adını, bu adın altında kısaltmasını ve metnin önceki yayımlarının adreslerini son olarak da yazıt hakkındaki bilgileri verirdi. Sonra "**Asıl Metin**" başlığı altında Göktürk harfli orijinal metni, "**Transkripsiyonu**" başlığı altında da yazıtın okunuşunu verirdi. Bu transkripsiyonda metinde yazılmayan ancak okunması gereken sesler satırın üzerinde ve küçük punto ile yer alırdı. "**Tercümesi**" başlığı altında Göktürk harfli metnin Türkiye Türkçesine yapılan çevirisi yer alırdı. "**Notlar**" bölümünde metin ile ilgili açıklamalar ve daha önceki nasirlerin okumaları ile düzeltme açıklamalarını yapardı. Son olarak genellikle metnin Radloff albümünden alınan siyah zemin üzerine beyaz olarak verilen yazıt resimleri yer alırdı. Kitapta yer alan 43 metin bu şekilde işlenmiş, böylece yazıtlar her yönü ile değerlendirilmiştir.

Hüseyin Namık Orkun'un 1940 yayımının üzerinden 82 yıl geçmiştir. Teknik ilerlemiş, metinlerin renkli resimleri çekilmiş, çeşitli metotlarla yazıtların kâğıtları alınmış, bilgisayar ortamında resimler büyütülmüş, daha önce gözden kaçan teferruatlar görülür olmuştur. Bir de yayımlanan yüzlerce metinde geçen kelimeler onun okumalarından birçok yerin düzeltilmesi gerektiğini bize göstermiştir. Ondan sonra bu yazıtlar üzerinde çalışan meslektaşlarının da yeni okuma teklifleri olmuştur. Ben burada bazı düzeltme örnekleri vermek istiyorum.

Bazı Kişi Adlarının Düzeltilmesi

E-30 numaralı *1. Uybat Yazıtı*'nın 2. satırındaki **Çab şat on Tarkan bengüsü** okuyuşunda kelimeler yanlış yerlerden ayrılmış. Doğru okuma Alessio Bombaci tarafından **Çabış Tun Tarkan bengüsü** şeklinde yapılmıştır.

E-25 numaralı *Oznaçennaya Yazıtı*'nın 2. satırındaki **Ökü Çekül Tutuk sizime adırıldım** okuyuşunda da kelimeler yanlış yerlerden ayrılmış. Doğru okuma

BÜYÜKBABAM HÜSEYİN NAMIK ORKUN: HAYATI VE ESERLERİ (1902-1956)*

N. Esim Mergen Türk

■ Bugün 31 Ocak 2022. Tarihiçi ve Türkolog büyükbabam Hüseyin Namık Orkun'un doğumunun 120. yıl dönümü. Öncelikle, bu anma gününün tertip edilmesine vesile olan Türk Dil Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Gürer Gülsevin ile yardımcısı Sayın Prof. Dr. Feyzi Ersoy'a ve değerli konuşmacılara, ayrıca onun eserlerinin yaşamasını sağlayan, ona âdeta 1936 yılından bu yana hamilik yapan Türk Dil Kurumuna şahsım ve Orkun Ailesi adına sonsuz minnetlerimizi sunmak isterim.

Büyükbabam da Türk Dil Kurumuna olan minnettarlığımı, *Eski Türk Yazıtları* adlı eserinin 1936 yılında Kurum tarafından basılması üzerine, "Bu kutsal vazifeyi bana havâle ettiğinden dolayı Türk Dil Kurumu'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım." sözleri ile dile getirmiştir.

Tarihiçi ve Türkolog Hüseyin Namık Orkun 31 Ocak 1902 tarihinde beş kuşak İstanbullu bir ailenin bir ferdi olarak İstanbul Kasımpaşa'da dünyaya gelmiştir. Babası ilmiyeden Mehmet Hayri Efendi, annesi Münevver Hanım'dır. Tarihe olan ilgisi ilk ve ortaöğrenimi sıralarında meydana gelmiştir. Nişantaşı Sultanisi karne notlarında tarih dersinin on numara olduğu görülür.

Bu ilgi doğrultusunda yükseköğrenimini İstanbul Darülfünunu Tarih Bölümünde yapmış ve 1924 yılında mezun olmuştur. Bir sonraki sene Türkoloji eğitimi için Macaristan'a Budapeşte Üniversitesine gitmiş ve orada Macar Türkolog Gyula Németh'in öğrencisi olarak doktora derecesini almıştır.

Merhum hocam, Halil İnalçık'ın belirttiği gibi, "Türklük bilinci ilkin Osmanlılarda Lehli ve Macar asıldan milliyetçiler tarafından uyandırılmaya çalışılmış ve nihayet bu bilinç milli fikir kaynaklarını şaşılacak

* Bu yazı, Türk Dil Kurumu tarafından 31.01.2022 tarihinde genel ağda düzenlenen "Hüseyin Namık Orkun'u Anma Toplantısı"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir.

bir biçimde Fransız, İngiliz ve Macar Türkolojisinde bulmuştur¹. İşte bu bağlamda, Türkoloji tahsil etmek ve Batı filoloji-hermenötik metotlarını öğrenmek üzere Batı üniversitelerine gönderilen Türk öğrenciler arasında H. N. Orkun da bulunmaktaydı.

Hüseyin Namık, Macaristan'da bulunduğu 1925-1930 yılları arasında ilk eserlerinin tohumunu atmış; Macar Türkolog Ármín Vámbéry'den esinlenerek ilk eseri olan *Türk Dünyası* ile Almanca olarak yazdığı *Über das Kitab-ı Dede Korkud* adlı eserlerini meydana getirmiştir.

Orkun, orada bulunduğu yıllarda Güney Macaristan köylerini gezerek Türklük izlerini aramış, bir nevi sözlü tarih yapmıştır. Bu araştırmaların sonunda, "Turancılık ve Irkçılık Hislerinin Türkiye'deki Gelişimi" (1927) ile "Türk-Macar Akrabalık Sorunu" (1930) adlı iki makalesi Macaristan'da yayımlanmıştır.

1930 yılında yurda dönerek orada öğrendiği Batı filolojik-hermenötik metotlarını uygulama ve öğretme şevki ile çalışmış, Polis Koleji, Ankara Devlet Konservatuarı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Gazi Terbiye Enstitüsünde Türk Tarihi ve İnkılap Tarihi dersleri vermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş kurumları olarak Türk tarih ve dil tezlerini bilimsel bir zemine oturtmak için kurduğu Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu, H. N. Orkun'un fikirlerini ve araştırmalarını sunması için bir vesile olmuştur. 1932'de ilk Türk Dil Kurultayında "Türk Dilinin MÖ 23-24 Asır Önce Varlığı" adlı tebliği ile "Türk Dilinin Çin Tarihlerinde Kaydedilmiş En Eski Dil Yadigarları" adlı çalışmasını Mustafa Kemal'e hitaben sunmuştur.

Hüseyin Namık, 1934 yılındaki II. Türk Dil Kurultayına "Has İsimlerin Tetkiki" adlı tebliği ile katılmış, ayrıca Dil Karşılaştırmaları Komisyonunda da çalışmıştır. Aynı yıl Soyadı Kanunu'nun çıkması ile kendisine, tarihte Türk adının ilk kez geçtiği ve ömrünü adadığı Orhun yazıtlarına binaen 'Orkun' soyadını almıştır.

1936 yılında III. Türk Dil Kurultayına da katılan Hüseyin Namık, Güneş-Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonunda da görev almıştır. Bu sırada, Mustafa Kemal Atatürk kendisinden 'Hitit', 'Eti' 'Hattu' ve 'Saru' kelimelerinin kökenlerini araştırmasını istemiştir. Bu etimolojik araştırmanın Güneş-Dil Teorisi'nin dayanağı olan Küçük Asya medeniyetini Sümer ve Mısırlıların değil, Türklerin kurduğu görüşüne dayanak teşkil edeceği düşünülebilir. Orkun ayrıca, I. ve II. Türk Tarih Kongrelerine de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyesi olarak katılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk ile olan görüşmeleri ve katıldığı Çankaya sofraları münasebetiyle, Hüseyin Namık Orkun bir süre de Atatürk'ün Macarca tercüman-

¹ Halil İnalçık, "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji", *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devleti, Kanun, Diplomasi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011): s. 215-249..

HÜSEYİN NAMIK VE ESKİ TÜRK YAZITLARI*

Ahmet B. Ercilasun

Hüseyin Namık Orkun çok yönlü bir Türkologdur. Onun bibliyografyasına bakınca ne kadar farklı alanlarda çalıştığını görürüz. Türkolojinin ve Türk milliyetçiliğinin önemli isimleri, efsaneler, masallar, tabirler, âdetler, inanışlar, rütbelere, armalar, evcil hayvanlar, eski Türklerde bayrak, eski Türklerde heykel, eski Türklerde resim, eski Türklerde tababet, eski Türklerde paralar, ad verme, matbaa, mendil, millî yemeklerimiz... Çeşitli dergi ve gazetelerde bunlara benzer pek çok yazı. Bunlardan bazıları dizi yazılardır. Mesela 1940'lardaki *Çınaraltı* dergisinde çıkan "Bugünkü Türkçülüğün Esasları" Türk milliyetçiliği üzerinde yazılmış uzun bir makaledir. Benzer konulardaki yazılarının ve dizi hâlindeki incelemelerinin ayrı ayrı kitaplar hâlinde yayımlanması mümkündür. Türk medeniyet tarihine dair yazıları ayrı bir kitap olabileceği gibi Kıbrıs'ta, Rodos'ta, Macaristan'da Türk eserleri gibi araştırmaları da ayrı bir kitap olabilir. Türkologlar ve Türkçüler hakkındaki yazıları da ayrı bir eser teşkil edebilir. Hüseyin Namık dil, tarih ve kültür alanındaki eserleri tanıtmaktan ve gerekince eleştirmekten de geri durmamıştır.

Bütün bunları, Hüseyin Namık Orkun'un ne kadar velut ve ne kadar farklı alanlara eğilen bir araştırmacı olduğunu göstermek için belirttim. Şimdi asıl konuya geçebilirim.

Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*'nın 1936'da basılmış birinci cildinin "Önsöz"üne "Bütün Türk yazıtlarını bir araya getirerek dilimize çevirmeğe on senedir çalışmakta idim." cümlesiyle başlar. Demek ki bu konudaki çalışmalarına Macaristan'da bulunduğu 1926 yılı civarında başlamış.

* Bu yazı, Türk Dil Kurumu tarafından 31.01.2022 tarihinde genel ağda düzenlenen "Hüseyin Namık Orkun'u Anma Toplantısı"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir.

Nejdet Sançar'ın 1957 yılında *Türk Kütüphaneciliği* dergisinin 6. cildinin 1-2. sayısında yayımlanan "Hüseyin Namık Orkun'un Kitapları, Makaleleri ve Hakkında Yazılanlar" başlıklı çalışmasında 1936'dan önce bu konuda yazılmış sadece bir makale tespit ettim. "Eski Türk Yazısı ile Yazılmış İstanbul'da Bir Kitabe" başlıklı bu yazı *Ülkü* dergisinin 22. sayısında Aralık 1934'te çıkmıştır. Konuya aşına olanların çok iyi bildiği gibi İstanbul'daki runik harfli kitabe Türk diliyle değil, Sekel diliyle yazılmış bir kitabedir ve 19. yüzyılın ortalarındaki bir yangına kadar Çemberlitaş'taki Elçi Hanı'nın karşısında durmuştur. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*'nın 1940'taki 3. cildinde Köktürk harfli Sekel metinleri hakkında bilgi verir.

Hüseyin Namık aslında bir tarihçi olarak meslek hayatına başlamıştır. 1924 yılında İstanbul Darülfünununun Tarih Bölümünden mezun olmuş ve 1925 yılında Macaristan'a gitmiştir. Henüz Tarih Bölümü öğrencisi iken dönemin tanınmış dergilerinden olan *Dergâh*'ta ve *Yeni Mecmua*'da incelemeleri yayımlanmaya başlamıştır. 1923 yılında *Yeni Mecmua*'da yazdığı yazılar *Oğuzname* hakkındadır. En çok uğraştığı konulardan biri olan Oğuzlar ve Oğuz tarihi hakkında demek ki daha öğrencilik yıllarında çalışmaya başlamıştır. *Yeni Mecmua*'da birkaç sayı süren "Oğuzname" yazısında Mısırlı Ahmet Zeki Paşa'nın *Archive Asiaticque*'te Fransızca olarak yayımlanmış olan *Dürerü't-Tican* hakkındaki bildirisi üzerinde durmuştur.

Eski Türk yazıtlarına ilgisi Macaristan'da başlamış olmalıdır. Bilindiği gibi Macaristan'da ünlü Türkolog Gyula Németh'in talebesi olmuştur. 1925-1930 yılları arasında bulunduğu bu ülkede Macar Türkolojisini çok iyi öğrendiği anlaşılıyor. O yıllarda Macaristan'da Turan fikri de bir hayli revaçtaydı, Turan isimli dernekler ve dergiler vardı. Hüseyin Namık'ın bazı makaleleri de Macaristan'daki *Turan* dergisinde çıkmıştı. Türkiye'ye döndükten sonra da Macar Türkolojisini ve Türkologlarını tanıtan pek çok yazısı yayımlanmıştır.

Eski Türk Yazıtları'nın 1. cildinde Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk bengu taşları yanında Ongi, İhe Hüşötü, Suci ve Şine Us anıtları yer alır. Orkun'un kitabında Köl Tigin anıtı I(inci yazıt), Bilge Kağan anıtı II(nci yazıt) olarak verilmiştir. Anıtların cepheleri de C, Ş, D, B harfleriyle gösterilmiştir. D ile B malum, "Doğu" ve "Batı" kelimelerinin ilk harfidir. C ve Ş ise "Cenup" ve "Şimal" kelimelerinin. Demek ki daha o yıllarda güney ve kuzey kelimelerini kullanmıyorduk.

Hüseyin Namık, Köktürk harfli özgün metinleri kitabının sağ tarafındaki sayfalarda verir. Tabii bunlar matbaada dökülmüş harflerdir. Sol sayfalarda ise transkripsiyon yer alır. İki yazıtta aynı/benzer olan yerler alt alta verilmiştir. Onun çeviri yazısında, anıtlarda gösterilmeyen ünlüler, satırların üstünde küçük puntolu olarak dizilmiştir. Ancak *ok*, *ük*, *ık* gibi ünlü-ünsüz değerinde olan harfler tek başlarına *ok*, *ük*, *ık* seslerini veriyorsa altlarına içbükey bir çizgi konulmuştur. *nç*, *nt* (Orkun'da *nd*), *lt* (Orkun'da *ld*) ünsüz çiftlerinin altına da aynı şekilde içbükey çizgi konulmuştur. Damak *n*'si için eğik (italik) punto